

Emlékezés Szabó Ervinre

Ki volt *Szabó Ervin*? — kérdezték bizonyára sokan születésének közelmúlt centenáriumán, hiszen neve hallatára a legtöbb emberben a róla elnevezett fővárosi könyvtár „ugrik be”, művei gyakorlatilag hozzáférhetetlenek, s egy rövid életrajzon kívül pillanatnyilag életével, munkásságával foglalkozó monográfiák sincsenek a könyvesboltokban.

A kérdésre e rövid kis írás sem tud (és nem is akar) válaszolni, s aligha véletlen, hogy nemcsak kérdőjellel kezdődik, hanem azzal is végződik. Az írásjelek azt akarják érzékeltetni, hogy keveset tudunk róla, erről a törékeny természetű nagy emberről, aki generációkra hatott szelleme erejével, morális tisztaságával, forradalmiságával. Írásomban *Szabó Ervin* utolsó éveivel kívánok részletesebben foglalkozni, megkísérelve ugyanakkor felvillantani az egész életpálya néhány különösen fontos epizódját.

1877. augusztus 23-án született az Árva megyei Szlonicán. Polgári családból származott, de apja korai halála után inkább csak a tisztességes szegénység jutott osztályrészéül. Középiskoláit Ungváron, egyetemi tanulmányait Bécsben végezte. Itt lett elméletileg alaposan és sokoldalúan képzett szocialista, s itt lett megalkuvást nem ismerő forradalmár. Ehhez döntő mértékben hozzájárult a bécsi években kialakult s haláláig nem szűnő kapcsolata az orosz forradalmárokkal. Ez a kapcsolat korántsem volt csak eszmei jellegű. Szabó Ervin — akárcsak a magyar munkásmozgalom balszárnyának másik nagy alakja, *Engelmann Pál* — fontos láncszeme volt annak a nemzetközi hálózatnak, amely továbbította Magyarországon és Románián át a külföldön megjelent illegális forradalmi irodalmat a cári Oroszországba.

Egyetemi tanulmányait befejezve hazatért. Rövid ideig a képviselőház könyvtárának gyakornoka volt, majd 1900 és 1904 között a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárosaként dolgozott, s emellett tevékeny részt vállalt az MSZDP munkájában. 1899-től rendszeres cikkírója, majd a szerkesztés munkájában is résztvevő belső munkatársa a *Népszavának*, szerkesztője a *Népszava-naptáraknak*, a párt márciusi és májusi emléklapjainak. Bekapcsolódott a progresszív értelmiség legjavát tömörítő *Társadalomtudományi Társaság* munkájába, 1903-tól haláláig állandó munkatársa, s egy ideig társszerkesztője a társaság folyóiratának, a *Husadik Száznak*.

Személye körül csoportosult a szocialista diákok első, kis szervezete. Nevükben adta ki az 1902-ben Budapestre tervezett nemzetközi diákkongresszus alkalmából írt, a magyar kormány nemzetiségi politikáját leleplező *Magyar szabadság* című füzetet.

Csoportja részt vett a szakszervezetek oktató és nevelőmunkájában, támogatta és segítette az önálló szocialista nő- és ifjú munkás mozgalom kibontakozását s közreműködött egy-egy nagy bérharcban. A villamosalkalmazottak 1903-as sztrájkja idején pl. *László Jenő* joghallgató (a Tanácsköztársaság későbbi mártírja) irányította álnéven a sztrájkbizottságot s a mozgalom történetét névtelenül kiadott *Hol az igazság?* c. füzetében *Szabó Ervin* írta meg, aki

közben — mellékesen — hónapokig szerkesztette az akkoriban induló *Ácsok Szaklapját*.

Diákok, értelmiségiek, munkások s néhány fiatal párt- és szakszervezeti vezető társaságában 1904-ben létrehozta a *Világosság* című folyóiratot és körét, amelyből 1904—1905 fordulóján a magyar munkásmozgalom egyik legjelentősebb, legnagyobb hatású baloldali ellenzéki áramlata bontakozott ki. Nézeteiket a *Világosságban*, a *Huszádik században* megjelent cikkekben, a *Pártfegyelem és egyéni szabadság* című füzetben Szabó Ervin foglalta össze.

Az 1903-as szociáldemokrata pártprogram vitájában Szabó Ervin támadta a német szociáldemokrácia szervezeti és eszmei sablonjait, drilljéhez szolgálisan ragaszkodó magyar pártvezetést. Bár nem voltak illúziói a parlamentarizmussal kapcsolatban, és nem tekintette a társadalmi problémák egyetemes orvosszerének az általános választójogot mint az MSZDP vezetői, arra szigorúan vigyázott, hogy a szociáldemokrácia demokratikus programjából taktikából, oportunitizmusból bármit is feladjanak a magyar munkásmozgalom vezetői.

Szabó Ervin a *Huszádik Század* hasábjain — megsejtve a magyar munkásmozgalom előtt álló magyar viszonyokból fakadó sajátos feladatokat — 1904-ben arról írt, hogy a magyarországi nemzetiségi és agrárviszonyok olyan problémákat fognak felvetni, hogy „szociális mozgalmaink figyelemmel kísérése a nagy nemzetközi társadalmi mozgalom szempontjából is fölötte érdekes”. Szabó Ervin csoportja az 1904-es és 1905-ös szociáldemokrata pártkongresszuson éppen e két kérdésben támadta leglényegesebben a pártvezetés megalkuvásait, de nem maradt meg a pusztá bírálathoz.

Ennek a csoportnak köszönhetjük a magyar munkásmozgalom első agrárprogram-tervezetét, amely azon a Szabó Ervin által megfogalmazott tételen alapult, hogy „Magyarországon a paraszt még forradalmi tényező”.

A nemzetiségi kérdés vonatkozásában 1905-ben arról írt Szabó Ervin, hogy a monarchia és Magyarország nemzetiségi problémái hasonlóak a XIX. századi német és olasz nemzeti egységküzdelmek problémáihoz, és a „kérdés megoldása itt sem lehet más, mint az olasz, a magyar, a német nemzeti függetlenségi harcok tekintetében: ... a horvát, a szerb, a román, a cseh nemzet helyreállított autonómiája és egysége”. Az autonómiát, Engelszt idézve, Engelshez hasonlóan Szabó Ervin is az önrendelkezés értelmében használta s így nyilvánvaló koncepciójának bátor, előremutató jellege.

Ezek a nézetek hangot kaptak — Szabó Ervin távollétében —, az MSZDP kongresszusain 1904-ben és 1905-ben. Koncepciójának érvényesítéséért vívott küzdelmének kellős közepén került a főváros statisztikai hivatalának keretében működő könyvtárba. Önálló életmű-értékű könyvtárosi tevékenységének csúcsa a külön intézménnyé, gazdag társadalomtudományi gyűjteménnyé fejlesztett, jelenleg az ő nevét viselő könyvtár, amelynek 1911-től haláláig volt az igazgatója.

1905-ben elhatalmasodott tüdőbaja eltávolította a munkásmozgalom konkrét küzdelmeitől. Visszavonulásához hozzájárult, hogy csoportja az 1905-ös kongresszuson vereséget szenvedett. Kapcsolata a mozgalommal, főként pedig eszmei hatása továbbra se szűnt meg s minden baloldali törekvés bizonyított rokonszenvére, támogatására.

Munkásságának fő területe az évtized végéig *Marx és Engels válogatott írásai* első, kétkötetes magyar nyelvű gyűjteményének kiadása volt. Az egész életművet bemutatni szándékozó válogatás a maga nemében nemzetközi viszonylatban is úttörő jellegű volt. A szerkesztés munkálatai során a nemzet-

közi szocializmus számos kiválóságával (így *Kautskyval* és *Plechanovval*) került kapcsolatba. Fennmaradt levelezésük fontos dokumentuma *Szabó Ervin* széles látókörének és szerkesztői gondosságának. Mint a válogatás 1909-ben megjelent II. kötetének kommentárjaiból kitűnt, *Szabó Ervin* eltávolodott a szociáldemokráciától. Elkedvetlenítették a nemzetközi munkásmozgalomban mind erőteljesebben jelentkező reformista tendenciák, az MSZDP választójogi küzdelmeinek a mindenkori polgári partner ízléséhez idomuló hajlékony opportunizmusa. A kivezető utat a szindikalizmusba vélte megtalálni, amelyhez már korábban is vonzódott, amely a politikai küzdelmet, s főként annak parlamentáris formáját, mint a munkásmozgalomba beszivárgó reformizmus forrását, elutasította.

1910-ben néhány külföldet megjárt munkással csoportot szervezett a szindikalizmus magyarországi propagálására. Tevékenységük nem váltott ki jelentősebb visszhangot, de néhány év múlva ez a kis szervezet lett az egyik magva a forradalmi szocialisták csoportjának, a KMP talán legjelentősebb elődjének. Szindikalista korszakában is dolgozott a szociáldemokrata sajtóban, elsősorban a *Szocializmus* — amelyet közeli barátja, *Kunfi Zsigmond* szerkesztett — közölte írásait, de fő publikációs területe a polgári radikálisok napilapja a *Világ*, illetve a *Huszadik Század* lett. Itt korlátozás nélkül fejthette ki mondanóját, nem kellett tekintettel lennie az MSZDP vezetőinek elvi aggályaira. Az első világháborút megelőző években írt legjelentősebb műve, a szindikalista nézeteit népszerűen és tömören összefoglaló *A tőke és a munka harca* c. könyve (1911).

Az első világháború kitörése s a *II. Internacionálé* összeomlása, amely nem kevés francia szindikalistát is magával ragadott, megrendítette. Figyelme az elméleti tevékenység felé fordult. Legjelentősebb műve a *Gazdasági szervezet és a háború* (1915) című tanulmány, amely az imperializmust leíró marxista irodalom jelentős alkotása. A háború elhúzódása, a tömegek látszólagos passzivitása tévútra vezette. *Jászi Oszkárral* együtt — s *Kunfi Zsigmond* ellenében — támogatta az objektíve német érdeket szolgáló *Közép-Európa tervet* (1916), majd az imperializmus ellenszereként a kereskedelmi liberalizmushoz való visszatérést javasolta. Forradalmi ösztöne azonban kimozdította ebből a zsákutcából és mint cselekvő politikus, tetteivel korrigálta vitatható műveit.

Hogy a háborús évek ismét aktivizálódó *Szabó Ervin*jét jobban megérthessük, katalizatori szerepét világosabban lássuk, óhatatlanul szükséges vázlatosan foglalkoznunk a kor magyarországi munkásmozgalmával, a mozgalomban jelenlevő és születő tendenciákkal.

Már az 1916-os esztendő eseményei is felrázták a magyarországi munkásmozgalmat az I. világháború kitörése okozta dermedtségéből.

Bár a pártvezetőség 1916 késő őszen kelt jelentése még igen csüggedt hangú volt, már számos tény mutatott egy új föllendülés irányába. Íme a jelentés néhány megállapítása:

„A minden képzeletet felülmúló közéletmezési nyomorúság ellen való föllépés, a katonai fölügyelet alá kényszerített gyáripari munkások munkaviszonyából folyó érdekeinek hathatósabb védelme és mindenkifölött a békéért való küzdelem: ezeken a területeken kellett volna és méginkább kellene a közeli jövőben dolgozni olyan elszántsággal és olyan eszközökkel, amelyeknek birtokában — a háború előtt voltunk. De sajnós . . . megállapíthatjuk, hogy a teljes jogtalanság lekötöttsége egyetlen ország munkásságát sem sújtotta akkora mértékben, mint a magyar proletárságot. Ilyen viszonyok között nem tehattünk mást, miní azt, hogy — az osztályharc megszokott, de ma lehetetlen eszközei híján — a ma

még kínálkozó, kevés számú és bizonytalan erőket alkalmazzuk . . . abban a keserű tudatban, hogy e fegyverek hatástalanságát ismerjük.”¹

Valójában a munkásmozgalom ennél már jóval előbbre tartott, annak ellenére, hogy az MSZDP 1916 végéig valóban nem tett sokkal többet, mint amit a pártvezetőség idézett jelentése tartalmaz. A panaszbizottságokról szóló rendeletek révén, amelyek a szakszervezeteket ismerték el a munkásság kizárólagos érdekképviselőit, ismét számottevően nőtt a szervezett munkások létszáma, s a legjelentősebb szakmában, a vasasoknál elérte az utolsó békeév taglétszámának 77⁰/₀-át. 1916 februárjában, júniusában és júliusában jelentős sztrájkok robbantak ki a bánya- és vasiparban, s bár a sztrájkokat katonai erővel elfojtották, a munkások követelését részben kénytelenek voltak teljesíteni. Ezeknek a sok ezer munkást megmozgató sztrájkoknak közös sajátossága volt, hogy a „hivatalos” munkásmozgalom ellenzésével robbantak ki, s az előbbi fórumok szerepe jobbra azok lecsendesítésére korlátozódott (ez különösen az 1916 júliusi csepeli tölténygyári sztrájk esetében nyilvánult meg élesen).²

Az erőgyarapodás jóval nagyobb mértékben folytatódott 1917-ben a magyarországi munkásmozgalom „nagy évé”-ben. A februári forradalom híre hatalmas lendületet adott a munkásság harcának. 1917. április 8—9-én előzetes hatósági bejelentés nélkül megtartották az MSZDP ún. „titkos” kongresszusát. Május elsején — a háború kitörése óta először — ismét a hagyományos módon, munkaszünettel ünnepelt az ország munkássága. 1917 május—júniusában tízezrek vívtak győzelmes sztrájkharcot a küzdelemben előljártak a korábban nem szervezett, nem szervezhető rétegek: a bányászok, vasutasok, tisztviselők, a nők és ifjúmunkások. A dolgozók „tavaszi hadjárata” ismét jelentős politikai tényezővé emelte az 1914-es csapásokat (kivételes hatalom, szervezeti gyengülés) és a saját botlásait még alig kihevert MSZDP-t.

Megvalósulni látszottak a párt régi harci céljai: megbukott a reakciós Tisza-kormány, az új kabinet lekötötte magát a választójog demokratikus reformja mellett, s az új miniszterelnök, *Eszterházy Móric* gróf személyesen kereste fel a párt titkárságát, hogy meghívja kormányába a munkásság képviselőit, amit a párt vezetői — helyesen — elhárítottak maguktól. A párt fáradozásait az 1917. májusi—júniusi stockholmi konferencián a megegyezéses béke és a *II. Internacionálé* feltámasztása érdekében már csaknem az egész hazai közvélemény reménysége és figyelme kísérte. A „nagy” célokért vívott harc közben jelentős konkrét eredményeket vívott ki magának a munkásmozgalom a munkások és alkalmazottak egyesülési joga kiterjesztése területén. Gyakorlatilag általánossá lett a szakmai szervezkedés szabadsága és évtizedes harcok után biztosították a pártszervezetek legális működését. A szervezett munkások száma meghaladta a kétszázezret (a háború előttinek duplájára, az 1916-osnak mintegy négyszeresére nőtt) 1917 végén s az év nagy, politikai tüntetésein százezrek vonultak az utcára a párt, a szakszervezetek hívó szavára. 1917 tavaszán, kora nyarán még úgy tűnt: csoda történt, ezekben az eseménydús napokban mintha lecsendesült volna a magyarországi munkásmozgalom minden belső vitája, elmentéte. Senki sem emlegette az 1914-es szocialsoviniszta botlásokat, *Kunfi* büszkén jelentette ki az 1917. áprilisi kongresszuson, hogy az MSZDP-nek *nincsenek sem Scheidemannjai, sem Liebknechtjei*.³ Egy rövid pillanatra úgy látszott: az MSZDP a világ egyetlen olyan szocialdemokrata pártja, amely egységét megőrízti, s befolyását jelentékenyen megnövelte az I. világháború idején.

Ebben a pezsgésben, reményteljes nyugtalanságban hol, milyen pozícióban találjuk *Szabó Ervint*, a magyarországi munkásmozgalom újítóját, aki jóformán

egész életében a „tagadás szelleme” volt az MSZDP reformista politikájával szemben?

Duczynska Ilona visszaemlékezéseiből⁴ plasztikus képünk van 1917 tavaszának *Szabó Ervin*jéről. A hangulata — az emlékezőével együtt — meglehetősen szkeptikus; mintha nem ugyanazt a tavaszt érték, látták, éltek volna át, mint a magyarországi munkástömegek.

Az ok nyilvánvaló: nem osztják a vezetők és a tömegek illúzióit, nem hisznek a demokratikus kibontakozásban, mit se várnak a stockholmi békeközvetítésektől, de azt is kénytelenek tudomásul venni: az idő egyelőre nem alkalmas semmiféle ellenzéki akcióra. A cselekvés lázában égő *Duczynskát* *Szabó Ervin* egyelőre a *Galilei-körbe* küldi dolgozni. A várakozó álláspontot *Duczynska* nem érti — kitetszik ez visszaemlékezéseiből, holott *Szabó Ervin* ha rezignált is, távolról sem tétlen. 1916-tól ismét megélnékül mozgalmi tevékenységéről ma sem tudunk még eleget, mégis megkísérlem azt néhány mozaikjában rekonstruálni.

Szabó Ervin baráti segítséggel áll *Kassák Lajos* háborúellenes lapjai mögött — ő talán az egyetlen, akitől *Kassák* tanácsot kér és fogad el.⁵ Felfigyel *Babits* 1915/1916-ban felívelő hatalmas pacifista költészetére, megismerkedik, majd barátságot köt vele, s a segítségével megkísérli tömöríteni a háborúellenes értelmiséget. E szervezkedési próbálkozás során kerül szorosabb kapcsolatba *Lukács Györggyel*, akire maradandó eszmei hatást gyakorol, s talán nem túlzás azt is megállapítani, hogy *Babits* szerepe a forradalmakban nem érthető *Szabó Ervin* hatása nélkül.⁶

Figyelő tekintetét nem kerüli el a szakszervezeti vezetőknek az MSZDP politikájával szemben 1917 elején megmutatókozó elégedetlensége és rábírnja egykori hallgatóját, *Szakasits Árpádot*, hogy az 1917. áprilisi, „titkos” kongresszuson lépjen fel a kizárólagosan a választójog kivívására koncentráló pártvonal ellen, s próbáljon a fiatalabb küldöttekből létrehozni egy ellenzéki tömörülést. Bár a megbízás utóbbi része nem járt sikerrel, *Szakasits* valóban felszólalt az intencióknak megfelelően a kongresszuson.⁷ Ennek a próbálkozásnak lehet a következménye, hogy a rendőrség 1917. augusztusi jelentése *Szabó Ervint* jelöli meg az akkor még ténylegesen nem létező párton belüli ellenzék egyik fejének.⁸

Ismét felveszi a kapcsolatot az MSZDP „régii” baloldalának embereivel, *Alpári*, illetve *Engelmann Pál* útján elkerülnek hozzá a *Spartakus Szövetség* kiadványai.⁹ És nem csak ő figyel fel a nemzetközi munkásmozgalom új jelenségeire, hanem *őrá is felfigyelnek*.

Bucharin svájci emigrációjában írott egyik művében, a *Világgazdaság és imperializmus*-ban hivatkozik rá és pozitívan méltatja a *Gazdasági szervezet és háború* c. művét.¹⁰

1916-ban, amikor egy Svájcban élő magyar zimmerwaldista, *Mandel Móric* orosz származású feleségét kiutasítják Németországból és Magyarországra toloncolják, a férj *F. Plattentől*, a svájci SZDP titkárától két címet kap, ahol a felesége segítséget kaphat: *Buchinger Manó* párttitkárét és *Szabó Ervinét*.¹¹ És természetesen az sem véletlen, hogy az 1917 tavaszán Svájból megbízással hazaérkező *Duczynska Ilona* szintén egyenesen *Szabó Ervin*hez fordul.

Ez az 1917—18-as események „előtörténetéül” szolgáló néhány adalék is jelzi, hogy *Szabó Ervin* 1916-tól tudatosan törekszik az imperialista háború elleni fellépésre, ennek érdekében kapcsolatokat igyekszik kiépíteni szinte minden számbajöhető szövetséggel, s e kapcsolatok, valamint rendkívüli tekin-

télye révén szükségszerűen a forradalmi fellendülés periódusának hazai kulcsfigurájává válik.

1917 koraószén meggyorsultak az események. Ekkorra kitűnt, hogy az MSZDP politikai célkitűzései nem álltak összhangban a szociáldemokrata zászlók alatt felvonulók vágyaival. Az MSZDP változatlanul az általános választójog követelését állította előtérbe, de egyelőre még a „választójogi” kabinet ettől messzeálló programját is elfogadta. A tömegek számára az elsőrendű cél viszont az azonnali békekötés volt, s csak ezt követte a demokratikus szabadságjogok biztosításának, a közellátás megjavításának, a jobb munkakörülményeknek a követelése. Az is kiderült, hogy a párt erőfeszítései lényegében mind belpolitikai téren, mind a békeközvetítések vonatkozásában s az időközben átalakított „választójogi” kormány politikája jobboldali fordulatot vett, megtagadta korábbi reformprogramját és kezdte visszavenni a munkásoktól a néhány hónappal korábban kiharcolt vívmányokat.

Látva a reakciós, militarista erők felélénkülését és az MSZDP tehetetlenségét, a baloldali értelmiségi ifjúságnak a *Galilei-kör*be tömörült tagjai — *Duczynska Ilona*, *Sugár Tivadar*, *Haász Árpád* és néhány társa — illegális, háborúellenes propagandacsoport létrehozását határozták el. Tervük: a hadiipar munkásainak mozgósítása sztrájkokra, tüntetésekre és más háborúellenes akciókra, megfelelő mozgalmi kapcsolatok nélkül megvalósíthatatlannak látszott. *Szabó Ervin* közvetítésével azonban létrejött a kapcsolat. Ő hozta össze a fiatal értelmiségieket a szindikalista munkásokkal. Enélkül a találkozás nélkül — mint *Duczynska* írta — „ez a csoport nem tudott volna eljutni a cselekvésig és feltétlenül elvetél”.¹² A döntő, elhatározó lépés tehát *Szabó Ervin* érdeme volt, aki — konspirációs szokásait félretéve — a kapcsolatfelvételt saját lakásán szervezte meg.

Duczynska Szabó Ervinnek tulajdonítja a csoport szervezési elvét, hogy ti. a hivatalos munkásmozgalom minden fórumát megkerülve, közvetlenül a forradalmi érzelmű bizalmiakra épült. „Végül is ezen a szervezési elgondoláson múltott minden. Ez lett a mozgalom emeltyűje” — írja *Duczynska Ilona*, s hozzáteszi, a kiépült üzemi kapcsolatok biztosították, hogy az 1918. januári lebukások után is életképes maradt csoportjuk.¹³ A röpiratok aláírása is (*Zimmerwaldhoz csatlakozott magyarországi szocialisták*, majd *Forradalmi szocialisták*) kifejezte, hogy a szervezet a szociáldemokrácia tagadásaként jött létre.

Az első megbeszélésen a mátyásföldi repülőgépgyár bizalmijának, *Mosolygó Antal*nak javaslatára röpirat kiadását határozták el. A röpirat általános sztrájkra, a haditermelés szabotálására szólított fel és háborút hirdetett a háború ellen.

A röpirat megjelenése után röviddel érkezett meg Budapestre a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom* híre. Az orosz forradalom nyilvánvaló szocialista, proletár jellege, a békedekrénum programot követendő példát állított a magyarországi forradalmi ellenzék elé. Mivel a „hivatalos” munkásmozgalom (az MSZDP) habozott tettekkel támogatni a fiatal szovjet államot, a forradalmi szocialisták magukhoz ragadták a kezdeményezést. A november 11-én, 13-án, és 16-án tartott sorozatos megbeszélések egy, az októberi forradalom melletti rokonszenvtüntetést készítettek elő. Míg az első ülésen csak kb. húszan vettek részt, — a szervezők legnagyobb megdöbbenésére — november 16-án mintegy 150—200 üzemi bizalmi jelent meg és határozott a november 17-i tüntetésről. A tüntetés napján került az utcára a kis csoport híres plakátja, a fegyvert kettétörő munkás. A plakát és a Köröndön rendezett demonstráció fel-

hívta a munkásság tömegeinek figyelmét a forradalmi szocialisták tevékenységére.¹⁴ Az MSZDP által szervezett 1917. november 25-i tüntetésen már sok ezren hangoztatták a forradalmi szocialisták jelszavait: az orosz példa követését, a munkástanácsok megalakítását.

1917 decemberében és január elején napirenden voltak a munkástüntetések Budapesten és többször sor került katonaság bevetésére is. A forradalmi szocialisták, hogy céljaikról a katonaságot felvilágosítsák, röpiratot adtak ki magyar és szerb nyelven (a bosnyák csapatok közötti terjesztésre), és eljuttatták azokat a budapesti helyőrség laktanyáiba, valamint a frontra is.

Az egyik legjelentősebb, a forradalmi szocialisták által szervezett demonstrációra 1918. január 5-én került sor, amikor — főként a kelenföldi, lágymányosi üzemekből kivonult több ezer munkás tüntetett a német főkonzulátus előtt a breszti békefeltételek ellen. A tüntetésekkel egyidőben tűz ütött ki az Albertfalvai Repülőgépgyárban, amely akkor Közép-Európa legnagyobb ilyen jellegű üzeme, s az ellenzéki mozgalmak szilárd bázisa volt. A hatóságok — bár bizonyítani nem sikerült — szabotázsra gyanakodtak.¹⁵

Itt szeretnék utalni arra a korántsem közismert tényre, hogy a baloldali ellenzék — és később a KMP — tömegbefolyása a magyarországi munkásság legképzettebb rétegeiben volt a legerősebb, nevezetesen az akkor számottevő gépkocsi- és repülőgépgyártó iparban, s a hadiipar más, technikailag is élenjáró üzemeiben (pl. a csepeli Weiss Manfréd gyárban).

Duczynska Ilona a forradalmi szocialisták első garnitúrájának tevékenységére visszaemlékezve határozottan állítja, hogy *Szabó Ervin* közvetlenül nem vett részt a csoport munkájában. *Haász Árpád* másképp emlékezik, utal *Szabó Ervin* rendszeres eszmei segítségére, azonban közlései arra az időszakra vonatkoznak, amikor már Budapestre is megérkezett a Nagy Októberi Szocialista Forradalom híre s ez nyilván hatott *Szabó Ervin* hangulatára, magatartására. 1917 végén, 1918 elején, amikor a csoport propagandájában előtérbe kerül a munkástanácsok eszméjének népszerűsítése, amelyet a többi ellenzéki csoporttal (szocialista mérnökök, az MSZDP „régí” *Vágó Béla*, *Szántó Béla*, *László Jenő*, *Alpári Gyula*, *Hirossik János* fémjelezte baloldala) együtt végeznek,¹⁷ ismét cselekvő vezetőként mutatkozik *Szabó Ervin*. Nyilvánvaló tény, hogy a különböző ellenzéki áramlatok „összehangolódása” csak általa mehetett végbe, nemcsak tekintélye, hanem kapcsolatai miatt is. A szakszervezetekben kibontakozó, az orosz példára hivatkozó mozgalom, amely az MSZDP felett politikai ellenőrzést gyakorló munkástanács megalkotását célozta, *Szabó Ervin* helyesléssel találkozott. Ennek nála szokatlan módon is kifejezést adott, mint ezt *Jászi Oszkár* közléséből tudjuk. 1918. január 13-án, amikor az MSZDP népgyűléseket szervezett, ahol az ellenzék elfogadtatta javaslatát a munkástanácsok létrehozásáról, maga is elment az egyik gyűlésre s tüntetően helyeselte az előterjesztett ellenzéki indítványt, amelynek szövegezésén joggal vette észre biográfusa, *Litván György* a *Szabó Ervin*-i műhely nyomait.¹⁸

A határozat elfogadása után az ellenzék képviselői összehívták a baloldali üzemi bizalmiak értekezletét és egy 11 tagú előkészítő bizottságot választottak a munkástanács megszervezésére. A rendőrség úgy találta, hogy ez az utolsó pillanat a beavatkozásra: bezáratta a *Galilei-kört*, amelyet a maga egészében tévesen azonosított a forradalmi szocialisták szervezetével és elfogta az illegális szervezet számos vezetőjét: *Duczynska Ionát*, *Sugár Tivadart*, *Végh Dezsőt*, *Kelen Józsefet*, *Csillag Lászlót* s számos társát, és néhány hétre volt szükség, hogy a szervezetet *Korvin Ottó*, *Sallai Imre* és társai helyreállítsák. A tömegmozgal-

mat azonban, amelynek előkészítésében jelentős szerepük volt a lefogottaknak, már nem lehetett megállítani: kitört az 1918. januári politikai tömegsztrájk, amelyben jelentős szerepük volt a szerveződő munkástanácsoknak Budapesten és vidéken. Nem célunk itt a januári tömegsztrájk eseményeivel részletesen foglalkozni, csupán azt szeretnénk jelezni: az a tény, hogy a tanácsmozgalom az ellenzék „gyermekéeként” jelent meg nálunk, hozzájárult ahhoz, hogy a tanácsok később az 1918/19-es forradalmakban tényleges osztályszervezetekként működhettek és nem váltak a szociáldemokrácia árnyékalakulataivá.

A letartóztatott „régiek” helyébe lépő „második generációval” *Szabó Ervin* mozgalmi kapcsolata sokkal szorosabb — erről vallanak egyértelműen a kortársak, az események résztvevői — mint az első garnitúrával. Itt valóban szellemi irányító, röpiratokat önt végeles formába, eszmeileg-anyagilag támogatja az illegális szervezkedést, bár merészség volna egyszerűen azonosítani a csoport röpirataiban kifejtett gondolatokat *Szabó Ervin* felfogásával.²⁰

Mi a magyarázata az 1917 koraőszéhez képest változó magatartásnak? Sze-mélyes okokra nem gondolhatunk. Talán az a magyarázat, hogy az első garnitúrával eleinte jobbra negatívumok fűzték össze (az imperialista háború elutasítása, a szociáldemokrácia megítélése), míg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után — amelyről a hitelesebb információk jobbra 1917 végére jutottak el Magyarországra — azt szindikalista módon értelmezve, abban pozitív programot talált. A szovjeteket úgy tekintette, mint a külön politikai és gazdasági mozgalom meghaladását, szintézisét. Olyan osztályszervezetnek látta a tanácsokat, amelyek a kapitalizmusban jönnek létre, a szocialista forradalom kibontakozásának időszakában, képesek a forradalom irányítására s annak győzelmé után bennük, általuk valósítható meg a munkásosztály szocialista öngazgatása.

Honnan tudjuk mindezt, hiszen erről *Szabó Ervin* mitsem fejtett ki nyilvánosan — az adott viszonyok között ezt nem is tehetette — s kézírathagyatékának csak töredékei maradtak fenn? Bár történeti irodalmunk is „megengedi magának” ezt a feltételezést, mégis szükségesnek tartjuk ezt legalább közvetetten alátámasztani. Ilyen bizonyítékul szolgálhatnak a fiatal *Révai József* és *Lukács György* írásai, akik mindketten *Szabó Ervintől* kaptak inspirációt. 1919-ben mindketten hasonló szellemben nyilatkoztak a párt, a szakszervezetek és a tanácsok viszonyáról (gondolok itt *Lukács Györgynek* az *Egységokmány-füzetbe* írott cikkére, illetve *Révai Józsefnek* a *Vörös Újságban* 1919 májusában publikált, a párttal és a szakszervezetekkel foglalkozó cikksorozatára). *Kun Béla* egy 1920-ban keletkezett tanulmányában — *Révai* cikkeire célozva — egyes kommunisták „zavaros, szindikalista elszólásait” bírálta a diktatúra idején, eszmei forrásként szintén „*Szabó Ervin hibás nézeté*”-re utalt.²¹ Mindez valószínűsítheti *Szabó Ervin* 1918 eleji felfogásának bizonyos elemeit. Ha ezeket a fentiekben elég hitelesen interpretáltuk, úgy azokban a szovjetek szerepét illetően több a félreértés, mint a megértés. De ha így is van, ez akkor is termékeny félreértés, hiszen mind nála, mind tanítványainál a szovjet-orsz Októberrel szembeni alapvetően pozitív viszony forrásává válik. (Ez a fordulat különösen az ifjú *Révainál* tapasztalható ki különösen plasztikusan, aki 1917 nyarán még szindikalista fenntartásokat hangoztatott a bolsevikokkal szemben, míg Október után ezek a fenntartások eltűnnek.) Ha *Szabó Ervinnél* nem is szüntek meg a problémák az orosz forradalom további útjával kapcsolatban — vagy éppen ezért — közvetlen kapcsolatot keresett *Demény Ottó* révén Szovjet-Oroszországgal. S onnan is igyekeztek őt megtalálni *Kun Béla* és társai, sőt bizonyos, hogy az 1918 tavaszán hazatért *Seidler Ernő* révén meg is találták.

Szabó Ervin ekkor az illegális munka további folytatása mellett nagy erőfeszítéseket tett egy legális ellenzéki orgánum megteremtésére, amely több eredménytelen próbálkozás után a *Szociálpolitikai Szemlével* fuzionáló s így ismét megjelenhető *Szabadgondolat* kiadásához vezetett. A helyzet iróniája volt, hogy a *Galilei-kör* nem működhetett, de lapja, amely a világháború kitörésétől szünetelt, ismét napvilágot láthatott. A folyóirat azonban a hozzáfűzött reményeket nem váltotta be, hiszen az újabb letartóztatásokkal megzavarta a „második garnitúra” szabadon maradt tagjai egy időre kénytelenek voltak minden tevékenységgel felhagyni s az irányítást az egyre betegbb s más feladattal terhelt Szabó Ervin képtelen volt ellátni.²²

Ezzel a kísérlettel Szabó Ervin aktív mozgalmi tevékenysége is lezárult, hiszen épp eléggé köztudottá vált irányító szerepe. Zaklatta a rendőrség, s érdeklődött utána a *Károlyi Mihályt* figyelő német titkosszolgálat is. Életének utolsó hónapjai az idővel való versenyfutásban teltek. Gyengülő egészségével is be akarta fejezni életművét megkoronázó nagy könyvét az 1848-as forradalomról. Még értesülhetett arról, hogy a moszkvai *Szocialista Akadémia* tagjává választotta, s ez a megtisztelés is Szovjet-Oroszország felé fordította gyengülő tekintetét.

1918. szeptember 30-án hunyt el, s a temetés alkalmából tízezrek tették le a szerszámot a tiszteletére. Az állítólagos „szobatudós” — így rágalmazta őt halála előtt a „hivatalos” szociáldemokrácia — halálában is találkozott a forradalomra készülő tömegekkel. A bécsi *Világosság* álnévvel jegyzett cikkírója — feltételezésünk szerint *Szende Pál* — halálának második évfordulóján a temetés hangulatát jellemezve megállapította, hogy ott, a sírnál „esküdtek fel a forradalomra”.

Az *Iffjúmunkás* nekrológiát a forradalmi szocialisták szervezetének tagja, a Tisza elleni merényletre készülő *Lékai János* írta, s a következő szavakkal búcsúztatta mesterüket: „egy új világ egyik első hacosa volt”. Majd megállapította: „Az ő szelleme magába olvasztotta azokat a törekvéseket, amelyek Oroszországban ma már diadalmasan hódították meg az országot.”²⁴

Lékai János, *Jászi Oszkár*²⁵ és sok más kortárs egyértelmű közlései, tanítványainak, fiatal harcostársainak későbbi életútja láttán felvetődik az utókor emberében a kérdés: vajon legenda-e Szabó Ervin irányító, eszmei vezető szerepe a forradalmi szocialisták mozgalmában, vajon véletlen-e a moszkvai *Szocialista Akadémia* választása? Nem inkább arról van-e szó, hogy még mindig túl keveset tudunk Szabó Ervinről, aki felnevelte a magyarországi munkásmozgalmat egyik legjelentősebb, az új forradalmi munkáspártot előkészítő csoportját?

JEGYZETEK

1. A pártvezetőségnek az 1917. évi értekezlet elé terjesztendő jelentése. Bp. Világosság, 1917. 5. p.
2. Minderről részletesebben lásd: Kende János: A magyarországi szervezett munkásság az első világháború idején. — Párttörténeti Közlemények, 1969. 1. sz.
3. MMTVD IV. B. Bp. Kossuth, 1969. 273. p.
4. *Duczynska Ilona*: Mesterünk, Szabó Ervin. Megjelent: Szabó Ervin. 1877—1918. Bp. 1968. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadása 299—301. p.
5. *Kassák Lajos*: Egy ember élete. Magvető, Bp. 1966. 975—7. p.
6. Babits Mihály és Szabó Ervin kapcsolatáról beszámol Gál István tanulmánya: Babits és Szabó Ervin barátsága. *Gál István*: Radnótitól Bartókig. Elvek és utalk sorozat. Bp. Magvető, 1973. 94—105. p.
7. *Szakasits Árpád*: Szabó Ervinről, az emberéről. — Élet és irodalom, 1958. okt. 10. Közl.: Szakasits Árpád: Válogatott beszédek és írások. Szerk.: Bakó Ágnes és Kende János. Bp. Kossuth, 1965. 439—440. p.